

УДК 343.415

DOI 10.36919/3041-1149(Print).2.2024.47-52

О. О. Семенюк,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

ПВНЗ «Європейський університет»

email: olexander.semenuk@e-u.edu.ua

ORCID ID 0009-0007-9199-6657;**О. М. Грудзур,**

кандидат юридичних наук,

старший детектив

Національного антикорупційного

бюро України

email: grudzur@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-1691-3328

ПОНЯТТЯ «НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА» В КОНТЕКСТІ СТ. 160 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті досліджуються поняття та ознаки неправомірної вигоди як предмета підкупу виборців чи учасників референдуму.

Констатується, що зміст досліджуваного поняття в ст. 160 Кримінального кодексу України є досить широким з огляду на розуміння можливих форм неправомірної вигоди. Саме тому в рамках статті конкретизовано зміст понять «кошти», «переваги», «пільги», «послуги» та «нематеріальні активи» як форм неправомірної вигоди (підкупу) виборця або учасника референдуму.

Залежно від поширення аналізованих форм підкупу виборця, учасника референдуму у процесі проведення виборів або референдуму представлено можливі їх прояви. Водночас з'ясовано, що такі форми неправомірної вигоди, як грошові кошти, є найбільш поширеними під час проведення виборів або референдуму. Натомість послуги, переваги, пільги та нематеріальні активи як форми неправомірної вигоди зустрічаються не так часто.

Ключові слова: референдум, неправомірна вигода, підкуп, кошти, майно, пільги, послуги, виборець.

Постановка проблеми та її актуальність. Виборчий процес в Україні є невід'ємною частиною громадсько-політичного життя суспільства. Зі свого боку законодавче забезпечення реалізації виборчих прав неможливе без належних засобів правового захисту. Одним із таких засобів є кримінальна відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних із безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі, передбачена в диспозиції ст. 160 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Реалізація вказаного засобу можлива лише у разі однозначного розуміння змісту диспозиції кримінально-правової норми у процесі кваліфікації відповідного діяння. Водночас ключовим поняттям, яке визначає межі кримінально-правової охорони ч. 1 та ч. 2 ст. 160 КК України, є «неправомірна вигода». Його зміст у контексті аналізованої статті досить широкий з огляду на розуміння можливих форм неправомірної вигоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвяченні розумінню змісту поняття «неправомірна вигода» у КК України, досліджували такі науковці, як А. А. Вознюк, П. П. Андрушко, О. О. Дудоров, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, М. І. Хавронюк, О. Д. Ярошенко та інші.

Констатуючи вагомий науковий внесок цих учених у розробці досліджуваного питання, зауважимо, що суттєві зміни, які вносилися до КК України, а саме оновлення редакції ст. 160, зумовлюють потребу у подальшому опрацюванні відповідної проблематики.

У цьому зв'язку **метою статті** є дослідження змісту поняття «неправомірна вигода» в контексті ст. 160 КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавче розумінні змісту досліджуваного поняття представлено у примітці до ст. 160 КК України. Так, під неправомірною вигодою варто розуміти продукти харчування, спиртні напої та тютюнові вироби незалежно від їх вартості, а також грошові кошти, товари (крім матеріалів агітації, визначених законом), послуги, роботи, пільги, переваги, подарункові сертифікати, цінні папери, кредити, лотерейні білети, інші матеріальні та нематеріальні активи, вартість яких перевищує 0,06 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, на безоплатних або на інших пільгових умовах пропонують, обіцяють, надають відповідним суб'єктам виборчого процесу. Як бачимо, законодавець визначає неправомірну вигоду, зокрема через поняття «грошові кошти», «переваги», «пільги», «послуги» та «нематеріальні активи». Спробуємо детально розкрити їх зміст.

Слово «кошти» в українській мові означає гроші, капітал, матеріальні цінності [1, с. 317]. Відповідно до ст. 160 КК України під поняттям «кошти» варто розуміти грошові кошти в національній та іноземній валюті. Валюта України – це грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу, або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу; кошти, що перебувають на рахунках або вносяться у вигляді внесків до банківських та інших кредитно-фінансових установ на території України; платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України. Іноземна валюта – це іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу, або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу; кошти в грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України; платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або монетарних металах. Варто зазначити, що практика проведення виборів останніх років свідчить про найбільшу поширеність форм підкупу саме у вигляді надання коштів у національній валюті.

Під перевагами як предметом неправомірної вигоди розуміють особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно відрізняють їх від інших (наприклад, зменшення обсягу трудових обов'язків зі збереженням повної оплати праці, отримання поза чергою житла та ін.) [3, с. 276]. В українській мові слово «переваги» означає: 1) мати вищі достоїнства порівняно з будь-ким, -чим; 2) більша ніж у будь-кого кількість чогось, переважання в кількості; 3) виключне, особливе право на будь-що, привілеї [4, с. 132]. Викладене свідчить, що під поняттям «переваги» варто розуміти саме надання окремій особі певних привілеїв відносно інших. Зауважимо, що в контексті проведення виборчого процесу вказана форма підкупу, порівняно з іншими, застосовується досить рідко. Однак привілеями, що утворюють зміст досліджуваного поняття, можуть виступати: одержання кредитів, позичок, майна поза чергою, насамперед в іншому привілейованому порядку, отримання першочергового права на плановий ремонт житлового фонду, прибудинкових територій та ін.

Наступним проявом неправомірної вигоди є послуги. В українській мові слово «послуги» розуміється як: 1) дія, вчинок, що дає користь; 2) допомога іншому; 3) сприяння розвиткові, піднесенню, поширенню чогось; 4) робота, виконувана для задоволення будь-чиїх потреб, обслуговування; 5) служіння, слугування [5, с. 341–342]. Водночас чинний КК України не визначає поняття «послуги», а тому його зміст повинен встановлюватися саме із його загального значення. Із цього випливає, що послуги як можливий прояв (предмет) неправомірної вигоди у разі підкупу виборців або учасників референдуму варто розуміти як дію, що дає користь, дію, спрямовану на задоволення певних потреб будь-кого. Проте такі дії повинні бути відмінними від інших можливих предметів неправомірної вигоди (кошти, майно, пільги, нематеріальні активи). Із цього випливає, що послуги у контексті неправомірної вигоди як предмета злочину, передбаченого ст. 160 КК України, повинні розглядатися дещо вужче і стосуватися не будь-яких дій на чиюсь користь чи дій щодо задоволення потреб будь-кого, а тільки дій, які не стосуються пропозиції, обіцянки чи надання коштів, майна, пільг або нематеріальних активів.

Подібно послуги розглядалися і у контексті хабаря як предмета окремих злочинів до внесення відповідних змін до КК України. Зокрема, про це згадує постанова Пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» (пункти 2, 4, 8, 10, 13, 16). Утім коло можливих послуг як предмета хабаря розглядалося вужче, адже до них належали тільки послуги майнового характеру. З огляду на це, а також беручи до уваги ознаки предмета злочину, яким, по суті, виступав хабар, була аргументована думка, що до цієї категорії варто відносити не самі послуги, а їх результати, які знаходять своє матеріальне вираження [6, с. 119]. Однак одночасно із виключанням поняття «хабар» і запровадженням поняття «неправомірна вигода» до останньої належать не тільки майнові, але й немайнові (нематеріальні) вигоди. Відтак розширюється і коло послуг, які можуть надаватися як неправомірна вигода. Зокрема, до них належать не тільки майнові (матеріальні) послуги, але й будь-які інші послуги.

З огляду на це послуги у контексті неправомірної вигоди варто розуміти як дії на задоволення потреб будь-кого. Що ж стосується підкупу виборців чи учасників референдуму, то самі по собі послуги досить рідко виступають предметом неправомірної вигоди, втім усе-таки ними можуть бути:

- медичні послуги: проведення медичного обстеження; медичних лабораторних досліджень; лікування; консультації лікарів; санаторно-курортне лікування тощо;
- комунально-побутові послуги: ремонт житлових чи службових приміщень, під'їздів; облаштування прибудинкової території, спортивних або дитячих майданчиків, парків, скверів; газифікація та електрифікація будинків, ремонт теплотрас, водо-, електро-, газопроводів; встановлення будинкових чи квартирних засобів обліку теплової чи електричної енергії; послуг водопостачання та водовідведення; встановлення поштових скриньок; ремонт доріг; облаштування тротуарів, пішохідних зон, автомобільних стоянок; облаштування пішохідних переходів; встановлення освітлення в населених пунктах і поза ними; проведення проєктних та геодезичних робіт тощо;
- туристичні послуги: влаштування туристичних поїздок, походів, туристичного відпочинку; проведення екскурсій, відвідування музеїв, виставок, місць релігійного паломництва тощо;
- транспортні послуги: перевезення пасажирів та вантажу;
- послуги з ремонту: автомобілів (зокрема, проведення технічних оглядів та планової заміни деталей), одягу, взуття, комп'ютерної та цифрової техніки тощо;
- послуги з охорони майна: охорона автомобільних стоянок, гаражних і садово-дачних кооперативів; охорона врожаю сільськогосподарської продукції; охорона квартир, будинків та офісних приміщень; охорона іншого майна;
- послуги з оформлення документів: надання допомоги в оформленні субсидій, кредитів, права власності на майно, земельну ділянку, оформлення паспортів, віз для виїзду за кордон, дозволів на постійне проживання за кордоном, оформлення податкових документів, спадщини тощо;
- консалтингові послуги: надання юридичних, фінансових, економічних, сільськогосподарських консультацій тощо.

Безумовно, перелік таких послуг може бути значно розширений і до нього насправді повинні належати будь-які дії, які вчинюють на чийсь користь, але наведені вище послуги найбільш імовірно можуть пропонуватися, обіцятися чи надаватися саме як неправомірна вигода під час підкупу виборців чи учасників референдуму.

Основним тут залишається те, що послуги у контексті неправомірної вигоди не можуть стосуватися пропозиції, обіцянки чи надання коштів, майна, переваг, пільг чи нематеріальних активів. Пояснюється це тим, що кошти, майно, переваги, пільги чи нематеріальні активи є самостійним видом предмета неправомірної вигоди, а їх пропозиція, обіцянка чи надання не може розглядатися як послуга і повинна розцінюватися саме як пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди.

Варто також звернути увагу, що надання окремих послуг є досить подібним до надання коштів чи майна або може поєднуватися з ним. Утім насправді ці види неправомірної вигоди все-таки мають суттєві відмінності. Так, проведення ремонтних робіт (надання ремонтних послуг), з одного боку, є подібним до надання майна (надання будівельних матеріалів, запасних частин тощо), а з іншого – поєднується із наданням такого майна. Проте ці види неправомірної

вигоди залишаються досить відмінними, оскільки надання послуг у цьому випадку стосується тільки вчинення дій на чийсь користь, тобто тільки самого проведення ремонту, тоді як надання запасних частин, будівельних матеріалів чи іншого майна не охоплюється самим наданням послуги. Із цього випливає, що і проведення ремонтних робіт, і надання будівельних матеріалів чи запасних частин варто розглядати як окремі види неправомірної вигоди. Водночас достатнім для об'єктивної сторони ст. 160 КК України є надання хоча б одного із цих видів неправомірної вигоди. Те саме стосується й інших послуг. Наприклад, послуга з оформлення документів на спадок включає тільки дії, спрямовані на юридичне закріплення права особи на спадок або надання допомоги (консультативної, організаційної) в підготовці, оформленні чи реєстрації таких документів. Проте ці послуги не охоплюють і не можуть охоплювати самого надання спадку особі.

Отже, послуги у контексті неправомірної вигоди розуміють саме як вчинення дій на чийсь користь. У цьому зв'язку користь від наданих послуг (вчинених дій) може адресуватися як виборцю чи учаснику референдуму, так і іншій особі.

Що ж стосується пільг як можливого виду неправомірної вигоди, то його розуміння є досить близьким до розуміння поняття «переваги». Слово «пільги» в українській мові означає: 1) повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання будь-яких обов'язків; 2) великодушне, не надто суворе ставлення до будь-чєї провини; 3) полегшення [5, с. 535]. Деякою мірою зміст цього слова є подібним до слова «переваги», які стосуються надання певних привілеїв відносно інших. У цьому зв'язку і виникає потреба у їх відмежуванні, оскільки до переваг та пільг не можуть належати інші види неправомірної вигоди, тобто кошти, майно, послуги чи нематеріальні активи. Так само не можуть належати до переваг ті привілеї, які є пільгами.

Отже, під пільгами варто розуміти повне або часткове звільнення особи від виконання певних обов'язків. Водночас таке звільнення здебільшого може набувати зовні законного характеру, тобто здійснюватися на підставі певного повноваженого правового чи організаційного рішення, втім саме рішення про надання пільг є незаконним, що, власне, і робить такі пільги неправомірною вигодою. Наприклад, до пільг у випадку підкупу виборців чи учасників референдуму варто відносити: знижки для придбання товарів чи оплати послуг; повне або часткове звільнення від оплати комунальних послуг, проїзду в громадському транспорті тощо; списання всіх чи частини боргових зобов'язань чи зобов'язань із виплати відсотків за кредитами; повне або часткове звільнення від сплати інших платежів чи вчинення дій майнового характеру.

У цьому контексті варто відрізнити пільги та переваги. На нашу думку, ця відмінність повинна ґрунтуватися на тому, що пільги є звільненням особи від виконання нею певних дій (обов'язків) і не стосуються прямого співвідношення із виконанням чи невиконанням дій (обов'язків) іншими особами. Водночас переваги передбачають певні привілеї відносно інших, а отже, стосуються не просто виконання чи не виконання дій (обов'язків) самим адресатом, але й виконання дій (обов'язків) іншими особами.

Крім того, пільги у контексті підкупу виборців чи учасників референдуму необхідно відрізнити від інших видів неправомірної вигоди (кошти, майно, послуги). Так, надання пільг за своєю сутністю стосується звільнення від виконання певного кола дій (обов'язків), тоді як пільги не можуть стосуватися безпосереднього надання особі коштів, майна чи послуг.

З огляду на це пільгами під час підкупу виборців, наприклад, буде тільки звільнення особи від виплати відсотків за кредитами, натомість саме передання коштів особі, зокрема для погашення відсотків за кредитами, передання іншого майна чи надання консалтингових послуг для зменшення оплати за обслуговування кредиту, варто розцінювати як інший вид неправомірної вигоди, а саме: надання коштів, майна чи послуг.

Основним також для всіх видів неправомірної вигоди, а особливо для надання послуг, пільг та переваг, є те, що вказані вигоди передаються виборцям чи учасникам референдуму: 1) без законних на те підстав; 2) безоплатно або за ціною нижчою, ніж ринкова, коли зниження ціни не є законним та загальнодоступним.

Відповідно до п. 14.1.120. ст. 14 Податкового кодексу України під нематеріальними активами варто розуміти право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном і майновими правами платника податку в

установленому законодавством порядку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном і майновими правами. Вказана форма підкупу в процесі проведення виборів або референдуму практично не застосовується. Це обумовлено специфікою самого предмета. Адже передача виборцю чи учаснику референдуму, зокрема, права власності на результати інтелектуальної діяльності або промислової власності з метою його підкупу є навряд чи виправданим із позиції доцільності, а саме забезпечення масовості підкупу та матеріальних витрат, які необхідні для досягнення бажаного для винного результату виборів або референдуму. Крім того, враховуючи встановлені законодавством процедурні моменти, пов'язані із передачею нематеріальних активів, підкуп виборця або учасника референдуму стає досить складним і важкореалізовуваним.

Висновки. Отже, дослідивши зміст неправомірної вигоди, яка пропонується, обіцяється чи надається виборцю або учаснику референдуму, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, варто констатувати досить широкий зміст досліджуваного поняття в контексті аналізованої статті. По-друге, такі форми неправомірної вигоди (підкупу) виборця або учасника референдуму, як грошові кошти, є найбільш поширеними під час проведення виборів або референдуму. Натомість послуги, переваги, пільги та нематеріальні активи хоча теоретично й можуть виступати предметом неправомірної вигоди під час підкупу виборців чи учасників референдуму, але насправді зустрічаються досить рідко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Словник української мови : в 11 т. К. : Наук. думка, 1970, 1979. Т. 8 : Природа – Ряхтливий. 1977. 927 с.
3. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. Б. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: загальна характеристика. *Вісник Асоціації Кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 272–295.
4. Словник української мови : в 11 т. К. : Наук. думка, 1970, 1979. Т. 6 : П. Поїти. 1975. 832 с.
5. Словник української мови : в 11 т. К. : Наук. думка, 1970, 1979. Т. 7 : Поїхати – Приробляти. 1976. 723 с.
6. Грудзур О. М. Предмет злочинів, пов'язаних із хабарництвом. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 8. С. 116–119.

REFERENCES

1. Criminal Procedure Code of Ukraine. (2012, April 13). No. 4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Dictionary of the Ukrainian Language. Vol. 8 : Pryroda – Riakhtlyvyi. K. : Naukova Dumka, 1977.
3. Tutyhin, V. I., & Hrodetskyi, Yu. B. (2015). Crimes in the Field of Official and Professional Activity Related to the Provision of Public Services: General Characteristics. *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*. 1(4), 272–295.
4. Dictionary of the Ukrainian Language. Vol. 6 : P. Poyiti. K. : Naukova Dumka, 1975.
5. Dictionary of the Ukrainian Language. Vol. 7 : Poyikhaty – Pryrobljaty. K. : Naukova Dumka, 1976.
6. Grudzur, O. M. (2008). The Subject Matter of Crimes Related to Bribery. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 8, 116–119.

O. M. Grudzur, O. O. Semenuk. THE NOTION OF «UNLAWFUL GAIN» IN THE CONTEXT OF ARTICLE 160 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article explores the concepts and characteristics of undue benefits as the subject of bribery of voters or referendum participants. It is noted that the content of the researched concept in Article 160 of the Criminal Code of Ukraine is quite broad, considering the understanding of possible forms of undue benefits. Therefore, within the article, the meanings of the terms "money," "advantages," "privileges," "services," and "non-material assets" are specified as forms of undue benefits (bribery)

for voters or referendum participants. Depending on the prevalence of the analyzed forms of voter bribery, referendum participants are presented with possible manifestations during elections or referendums. It has been clarified that such forms of undue benefits as monetary funds are the most common during elections or referendums. In contrast, services, advantages, privileges, and non-material assets as forms of undue benefits are encountered less frequently.

Keywords: referendum, undue benefit, bribery, money, property, privileges, services, voter.

Стаття надійшла до редакції 5 березня 2024 року